

[Rec.:] Albin Głowacki, Krzysztof Lesiakowski, Maria Nartowicz-Kot, Leszek Olejnik: *Gmina Zadzim 1919–2009*, Łódź 2010, ss. 402 + mapa i nlb. il.

Spośród publikacji poświęconych dziejom regionu łódzkiego warto zwrócić uwagę na recenzowaną tu monografię gminy Zadzim, wydaną w 2010 r. Podejmuje ona ważny, a dotąd niezgłębiony wątek, mianowicie historię lokalną terenów wiejskich. W ostatnim okresie historycy Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego i członkowie Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego opracowali kilka publikacji poświęconych poszczególnym miastom z terenu województwa łódzkiego. Brakowało natomiast badań dotyczących gmin wiejskich. Omawiana praca jest pierwszą przełamującą dotychczasową tendencję. W województwie łódzkim, jako stosunkowo słabo zurbanizowanym, duża część ludności mieszka właśnie na terenach wiejskich. Mieszkańcy tych obszarów również zasługują na posiadanie swoich historii lokalnych. Dobrze zatem stało się, że Oddział Łódzki PTH (we współpracy z Urzędem Gminy w Zadziemiu) rozpoczął nowy kierunek badań historycznych.

Dobór problemów badawczych, usystematyzowanie tekstu oraz zakres kwerendy źródłowej to elementy pracy nieróżniące się w zasadzie od wypracowanych przy pisaniu monografii miast. Nie oznacza to jednak, że przed autorami nie stanęły żadne nowe problemy metodologiczne. Pojawiła się kwestia ustalenia zakresu terytorialnego pracy, jako że gmina wiejska w Polsce jest gminą złożoną, nie zaś pierwiastkową, czyli składa się z wielu miejscowości, co sprawia, że jej obszar może zmieniać się nie tylko przy każdej reformie podziału administracyjnego, lecz również w ramach drobniejszych korekt. Zdecydowano przedstawić teren gminy w granicach obecnych (niezmienionych od 1 stycznia 1973 r.). Kolejnym utrudnieniem dla autorów była z pewnością skromność kwerendy prasowej, opartej w dużej mierze na prasie powiatowej lub wojewódzkiej („Ziemia Sieradzka” z lat II Rzeczypospolitej oraz „Nad Wartą” z lat osiemdziesiątych XX w. i późniejszych – oba tygodniki), która z natury rzeczy jedynie okazjonalnie przynosiła informacje o interesującym nas tutaj obszarze. Nie zabrakło jednak autorom źródeł archiwalnych. Zapoznali się z zasobem Archiwum Państwowego w Łodzi i jego Oddziału w Sieradzu, a konkretnie zespołami wytworzonymi przez Urząd Gminy w Zadziemiu i jego poprzedników, przez organy administracji zespolonej, przez komitety wojewódzkie i powiatowe PPR i PZPR, komisje wyborcze powoływane dla przeprowadzenia poszczególnych wyborów (nader duża grupa zespołów, choć bardzo małych) i innymi. Nie zapomniano o aktach Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego i Służby Bezpieczeństwa znajdujących się w łódzkim oddziale IPN. Okres po 1989 r. ukazano na podstawie materiałów z Archiwum Urzędu Gminy w Zadziemiu. Bardzo licznie są również wykorzystane wcześniejsze opracowania, w tym niektóre niepublikowane (te ostatnie to w większości opracowania gminnych działaczy społecznych, pracowników oświaty i kultury itp.).

Książka ukazuje dzieje omawianego terenu w latach 1919–2009. W okresie międzywojennym znajdowały się tu trzy gminy: Zadzim, Wierzchy i Krokocice. Leżały one w północnej części powiatu sieradzkiego i wraz z nim należały do województwa łódzkiego. W pierwszych latach powojennych zachowano dotychczasowy podział terytorialny, natomiast w 1954 r. zniesiono gminy, zastępując je mniejszymi od nich gromadami. Od tej pory przedstawiany obszar znalazł się w granicach siedmiu gromad. Od 1956 r. należały one do nowoutworzonego powiatu poddębickiego, w następnych latach stopniowo redukowano liczbę gromad, aż do trzech (Wierzchy, Zadzim i Zygry). To z ich obszaru powstała w 1973 r. wspomniana już gmina Zadzim, która przez cały okres swego istnienia pozostaje objęta pierwotnymi granicami. W 1975 r., po zniesieniu powiatów i zwiększeniu liczby województw, gmina znalazła się w województwie sieradzkim, a po kolejnej reformie przywracającej powiaty i zmniejszającej liczbę województw w 1999 r. ponownie znalazła się w powiecie poddębickim w województwie łódzkim.

Pierwszy rozdział pt. *W niepodległej Rzeczypospolitej (1918–1939)* napisany został przez Marię Nartonowicz-Kot, profesora w Katedrze Historii Polski Najnowszej i zarazem Dyrektora Instytutu Historii UŁ. Autorka specjalizuje się w historii Polski międzywojennej. Kolejny rozdział pt. *Lata wojny i okupacji niemieckiej* dotyczy okresu II wojny światowej, a jego autorem jest Krzysztof Lesiakowski, profesor w Katedrze Historii Polski Współczesnej UŁ, zajmujący się głównie dziejami Polski po 1945 r. Podobne zainteresowania badawcze cechują Leszka Olejnika, również profesora w Katedrze Historii Polski Współczesnej UŁ, a zarazem autora trzeciego rozdziału zatytułowanego *W Polsce Ludowej*. Wreszcie okres po 1989 r. w rozdziale pt. *Samorządna gmina* ujął Albin Głowacki, profesor w Katedrze Historii Europy Wschodniej, znawca historii ZSRS, ale również historii Polski.

Trzy rozdziały poświęcone czasom pokoju mają zbliżony zakres merytoryczny i są wewnętrznie uporządkowane wg zbliżonego schematu. Każdy z nich rozpoczyna się opisem struktury administracyjnej i podziału terytorialnego omawianego obszaru oraz prezentacją ludności według standardowych cech (wiek, płeć, wykształcenie, źródło utrzymania, narodowość, wyznanie). Następnie autorzy prezentują obsadę personalną władz samorządowych, włączając w to wyniki kolejnych wyborów samorządowych, oczywiście dla tych okresów, gdy wybory pełniły funkcję kreacyjną (w Polsce Ludowej z początku w ogóle nie przeprowadzano wyborów lokalnych, a od 1954 r. – przeprowadzano, ale z odgórnie ustalonymi kandydatami i w zasadzie wynikiem). Kolejne zagadnienie to preferencje polityczne mieszkańców ustalone na podstawie wyników wyborów ogólnopolskich w gminie. Posłużono się tutaj jedynie wynikami w pełni wolnych głosowań, dlatego też po wyborach parlamentarnych z 1930 r. następne omówiono dopiero te z 1991 r. Szkoda może, że pominięto wybory do Sejmu kontraktowego w 1989 r. – mimo, że nie w pełni wolne, to jednak stanowiły wyraźny sondaż

opinii społecznych. W okresie III RP omówiono również wybory prezydenckie, referenda i wybory do Parlamentu Europejskiego. W gminie dużą popularnością cieszył się praktycznie zawsze ruch ludowy. W początkach niepodległej Polski w 1919 r. spore poparcie miała endecja, zaś w początkach XXI w. do czołówki wysunęło się Prawo i Sprawiedliwość.

W dalszej części każdego rozdziału autorzy ukazują stan oświaty, kultury (biblioteki, zespoły artystyczne), sportu – obejmuje to m.in. liczbę korzystających z poszczególnych udogodnień, przeprowadzane eventy, stan lokalowy i finansowy instytucji. Przebadali również gospodarkę gminy (rolnictwo, handel, bankowość spółdzielcza, po 1989 r. również usługi), infrastrukturę (drogi, wodociągi i kanalizację). Nie zapomnieli o opiece zdrowotnej, o życiu religijnym (katolickim) i organizacjach społecznych.

Inny układ występuje w drugim rozdziale poświęconym II wojnie światowej. Rozpoczyna się on analizą działań wojennych we wrześniu 1939 r., po czym następuje prezentacja okupacyjnej administracji. W dalszych partiach autor zajął się życiem codziennym okupowanej gminy, a szczególnie hitlerowskimi represjami i podziemiem antyniemieckim. Rozdział kończy fragment poświęcony działaniom wojennym zimą 1945 r.

Pośpiech związany z koniecznością szybkiego przygotowania monografii sprawił, że opis w wielu fragmentach góruje nad interpretacją i wyjaśnianiem. Mimo to zebrany w książce materiał jest bardzo interesujący i przez to powinien zaspokoić potrzebę poznania historycznego u osób zainteresowanych dziejami gminy Zadzim. Dodatkowym atutem opracowania są liczne tabele oraz ilustracje dotyczące wszystkich kolejnych okresów.

Omawiana praca wykazuje się bogatą faktografią, analizuje gminę pod kątem wszystkich podstawowych dziedzin historii – politycznej, społecznej i gospodarczej. Zawiera też informacje z innych dziedzin – znajdujemy tu wzmiankę o gminnych zabytkach (architekturze, rzeźbie architektonicznej i innych). Lektura tej pracy przekonuje nas, że zasada wzrostu ilości dostępnych źródeł w miarę przybliżania się do współczesności jest zaskakująco aktualna nawet w obrębie XX w.

Podsumowując należy stwierdzić, że praca dostarcza ciekawego materiału na temat ostatniego dziewięćdziesięciolecia w historii gminy. Z pewnością powinna znaleźć się na półce każdego pasjonata historii gminy Zadzim, lecz będzie pomocna również historykom-regionalistom, badaczom historii obszarów wiejskich. Podjęcie takiego tematu z pewnością stanowiło nowe wyzwanie dla łódzkiego środowiska historycznego. Z zadania autorzy wywiązali się znakomicie.

Rafał Chojnacki
Uniwersytet Łódzki